

Определены трудности и факторы формирования духовной культуры будущего учителя как показателя его личностно-профессионального роста.

In the article the understanding of the spiritual culture of a teacher as a system of the world outlook ideas and persuasions, which is fulfilled in the attitude towards itself, other people and outward things, has been grounded. The spiritual culture of a teacher is the necessary condition of the humanism context of pedagogical activity and creative ability for psychical realization and development, which determines the simultaneous directedness on the own spiritual world and the spiritual world of a student. The structure of the spiritual culture of the personality of a teacher has been revealed and the data of the experimental research of the display of the force of cultural-psychological intentions and their realization in activity of a future teacher have been given. The difficulties and the factors of building of spiritual culture of a future teacher as an indicator of his/her personality and professional growth have been defined.

Статтю подано до друку 15.11.2013.

© 2013 р.

О. В. Строяновська (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Сучасна гуманістична парадигма вітчизняної освіти передбачає оволодіння педагогами системними знаннями щодо закономірних зв'язків людини з природою, світом та суспільством і формування свідомого й відповідального ставлення до особливостей становлення особистості у національному, соціокультурному та освітньому просторі. Тому проблема якісної професійної підготовки майбутніх вчителів залишається актуальною в будь-якому суспільстві. У зв'язку з цим на сучасному етапі відбувається підвищення вимог суспільства до творчого потенціалу вищих педагогічних навчальних закладів освіти; інтенсивно ведеться пошук і розробка оптимального змісту, форм і методів підготовки педагогічних кадрів, готових до професійної творчості, яка сприяє самоактуалізації і самореалізації як вчителів, так і їх вихованців. У наш час творчий підхід до виконання професійних обов'язків одночасно є і умовою, і показником інтенсивного оновлення педагогічної праці. Тому ми приєднуємося до думки Є.С. Жарикова та С.Л. Крушельницького [3], що в майбутньому здатність до творчості буде одним з найголовніших критеріїв професійної придатності вчителя, і вважаємо, що домінуючою метою професійної підготовки студентів в умовах вищого навчального педагогічного закладу повинно бути формування їх готовності до педагогічної творчості, яка зумовить їх професійний і особистісний саморозвиток, а також розвиток творчих можливостей учнів та студентів.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття педагогічної творчості або професійної творчості вчителів трактується по-різному [1], [4], [6], [8], [9]. В.С. Шубинський [11] визначає педагогіку творчості як особливу галузь педагогічної науки, яка займається виявленням закономірностей формування творчої особистості. Л.І. Рувинський [10] дає визначення педагогічній творчості як пошуку вчителем нових рішень, постановки нових завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності. Педагогічний словник визначає педагогічну творчість як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання й навчання. Таким чином, педагогічна творчість учителя - це

діяльність, спрямована на розвиток потенційних можливостей кожного учня у навчально-виховному процесі, для якої притаманні: виникнення протиріччя, проблемної ситуації; наявність об'єктивних і суб'єктивних умов для творчості; об'єктивна чи суб'єктивна новизна й оригінальність процесу та результату; соціальна та особиста вага і прогресивність; діалектична взаємозумовленість впливу на розвиток як дитини, так і самого вчителя, зовнішнього і внутрішнього саморуху особистості (виховання й самовиховання, розвиток і саморозвиток тощо). На основі аналізу психологічної літератури нами був зроблений висновок про те, що психологічні особливості професійної творчості майбутніх вчителів обумовлюються особливостями їхньої творчої особистості, які складаються з особистісних якостей творчої індивідуальності та ознак її педагогічного змісту. На нашу думку, найсуттєвішими особливостями творчої особистості майбутніх вчителів є самоактуалізація та креативність як особистісні якості творчої індивідуальності та педагогічні здібності (емпатія та комунікативність) як ознаки педагогічного змісту творчої індивідуальності, впливаючи на які активними методами, можливо підвищити загальний рівень професійної творчості майбутніх вчителів.

Однією з головних особливостей процесу формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної творчості є те, що організація професійної підготовки студентів в умовах вищого навчального закладу передбачає їх активну участь у творчому навчально-виховному процесі, оволодіння основами педагогічної творчості під час навчально-пізнавальної і практичної діяльності та впровадження таких форм і методів, що сприяють формуванню зазначеної готовності. О.В.Волошенко [3] встановлено, що формування потенційної здатності майбутнього вчителя в умовах коледжу до самостійної творчої професійної діяльності зумовлюється впровадженням у процес професійної підготовки студентів таких форм і методів, що сприяють активному засвоєнню теоретичних знань і практичних умінь з основ педагогічної творчості в процесі особистісно орієнтованої розвивальної взаємодії в системі "викладач-студент". Ефективними формами, на її думку, що сприяють формуванню готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості є самостійна робота студентів з професійного самовдосконалення та педагогічна практика, спрямована на формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості.

Рівень сформованості особистісного компоненту готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості значною мірою зумовлюється тим, наскільки значущими для особистості студента стають професійні знання та практичні вміння з основ педагогічної творчості. Тому, однією з форм, що зумовлюють формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості є організація роботи студентів з професійного самовдосконалення. Однією з її складових є робота студентів над програмою творчої дослідницької діяльності, яка здійснюється протягом всіх років навчання. Така робота студентів сприяє підвищенню рівня їх теоретичної і практичної підготовки до педагогічної творчості та стимулює розвиток їх творчих особистісних якостей, тому що передбачає виявлення та реалізацію у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя творчого потенціалу та індивідуальних особливостей студентів; проектування і корекцію особистісних якостей і рис, які зумовлюють організацію особистісно орієнтованої розвивальної взаємодії з учнями; реалізацію теоретичних знань з основ педагогічної творчості у практичній діяльності під час педагогічної практики.

Теоретико-методичний і практичний інтерес для розв'язання проблеми дослідження має вивчення і аналіз досвіду підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості в провідних педагогічних вищих навчальних закладах України. Так, в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова створена кафедра педагогічної творчості, яка здійснює підготовку студентів

до творчої професійної діяльності, займається вивченням, аналізом та розробкою сучасних технологій формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості. У Полтавському педагогічному інституті імені В.Г. Короленка проблемами підготовки майбутнього педагога до професійної творчості займається кафедра педагогічної майстерності, на якій розроблено цикл практичних занять щодо підготовки студентів до професійної творчості. У Житомирському державному педагогічному університеті імені Івана Франка викладачами кафедри психології досліджувалася проблема психологічних основ підготовки творчого вчителя. Викладачі цього навчального закладу освіти вважають, що основними засобами розвитку спрямованості й здатності майбутнього вчителя до педагогічної творчості є впровадження діалогового спілкування на заняттях, розв'язання нестандартних проблемних навчально-пізнавальних завдань та ситуацій, використання у навчальному процесі творчих форм роботи. З метою поглиблення підготовки майбутніх вчителів викладачами Житомирського педагогічного університету було розроблено курс «Психологічні основи педагогічної творчості», який передбачав діагностику потенційних творчих можливостей студентів, ділові ігри та психотренінги.

Формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної творчості передбачає організацію роботи студента щодо систематичного і цілеспрямованого самовдосконалення в усіх ланках професійної підготовки та навчально-виховної діяльності. Процес самовдосконалення ґрунтується на формуванні і розвитку людиною своїх індивідуальних якостей відповідно до свідомо поставленої мети. Тому професійне самовдосконалення майбутнього вчителя, спрямоване на формування його готовності до педагогічної творчості, передбачає знаходження студентами індивідуальних самостійних форм і методів роботи, спрямованих на поглиблення теоретичних знань з основ педагогічної творчості, формування практичних вмінь щодо проектування, організації і корекції розвитку і виховання творчої особистості.

В процесі педагогічного експерименту О.В. Волошенко [3] виявлено, що організація роботи студентів з професійного самовдосконалення потребує цілеспрямованого, послідовного і систематичного керівництва цим процесом з боку викладачів (особливо на першому і другому курсах навчання). Так, майбутніх вчителів необхідно навчити планувати самостійну діяльність з професійного вдосконалення, познайомити їх з методикою створення програм самовиховання, самоосвіти та самовдосконалення, сформуванню уявлення про шляхи і засоби індивідуального й професійного розвитку особистості, навчити проектувати можливі результати професійного зростання, знаходити оптимальні форми і методи здійснення поставлених завдань, самостійно аналізувати та коректувати професійне вдосконалення у процесі активного засвоєння теоретичних знань і практичних умінь з основ педагогічної творчості. Організація роботи студентів з професійного самовдосконалення передбачає:

- знайомство студентів з метою професійної підготовки до педагогічної творчості: формування потенційної здатності майбутнього вчителя до самостійної творчої професійної діяльності;
- формування мотиваційно-творчих настанов студентів щодо необхідності і значення педагогічної творчості у професійній діяльності;
- організацію самостійної роботи щодо професійно-педагогічної підготовки і розвитку професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя, які сприяють успішній творчій діяльності;
- роботу з професійного самовдосконалення, аналіз і корекцію її результатів.

На нашу думку, впровадження активних методів професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості, спрямованих на стимулювання професійної активності й формування творчої індивідуальності майбутнього педагога, викликає особистісну зацікавленість в оволодінні студентами фаховими і теоретичними знаннями з основ педагогічної творчості, дозволяє створювати умови щодо виявлення, реалізації і розвитку творчих якостей студентів в навчально-виховній діяльності. О.В. Волошенко [3] вважає, що впровадження активних методів професійної підготовки майбутніх вчителів забезпечує умови для формуванню готовності студентів до педагогічної творчості. Так, активні методи навчання сприяють реальному наближенню студентів до професійно-педагогічної діяльності та формуванню професійно корисного досвіду комунікативної та педагогічної творчої взаємодії, дозволяють розв'язувати проблему компенсації інформаційного перевантаження студентів та організації психофізичного відпочинку.

Впровадження активних методів в навчально-виховний процес дозволяє формувати такі практичні вміння майбутніх вчителів: оволодівати методами педагогічного оцінювання розвитку творчих якостей особистості, вміння реалізовувати особистісно орієнтовану розвивальну взаємодію з іншими людьми (вірно добирати форми і методи творчої взаємодії з учнями, батьками та колегами), комунікативні вміння щодо здійснення творчої взаємодії з іншими, вміння проектувати і здійснювати керівництво творчою навчально-пізнавальною діяльністю як в ігрових, так і в реальних умовах професійної діяльності, вміння аналізувати навчально-виховні заходи, педагогічні задачі, конкретні психолого-педагогічні ситуації; вміння творчо опрацьовувати й осмислювати досвід передових педагогів; вміння швидко і творчо розв'язувати проблемні ситуації.

Серед активних і педагогічно доцільних методів формування готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості О.В.Волошенко [3] виділяє такі: імітаційні психолого-педагогічні ігри, роботу з ситуаційним педагогічним малюнком; розробку концепції творчої професійної діяльності; тренінги та тренінгові вправи, метою яких є формування готовності майбутнього вчителя до творчої професійної взаємодії та володіння собою в цьому процесі; перегляд і аналіз відеоматеріалів на професійну тематику; метод створення творчих лабораторій тощо.

Отже, можна зробити висновок, що існує багато ефективних шляхів розвитку педагогічної творчості, але слід зазначити, що особливої уваги потребує розробка методів розвитку професійної творчості майбутніх вчителів, серед яких найбільш ефективним, на нашу думку, є соціально-психологічний тренінг.

З метою доведення припущення нашого дослідження про те, що психологічні особливості професійної творчості обумовлюються особливостями творчої особистості майбутніх вчителів, корекція яких можлива засобами соціально-психологічного тренінгу, нами був проведений формувальний експеримент, у якому прийняло участь 60 досліджуваних педагогічного факультету 5 курсу Переяслав-Хмельницького Державного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. Ці досліджувані були поділені на 2 групи: контрольну і експериментальну по 30 студентів. В обох групах був проведений перший контрольний зріз з метою визначення рівня розвитку самоактуалізації, креативності, комунікативних здібностей та емпатії, результати якого засвідчили про необхідність розробки та апробації соціально-психологічного тренінгу розвитку професійної творчості майбутніх вчителів. В експериментальній групі був проведений соціально-психологічний тренінг (10 занять), метою якого був розвиток основних особливостей творчої індивідуальності майбутніх вчителів (самоактуалізації, креативності, комунікативності, емпатії). Завданнями тренінгу було:

- розвинути креативність;
- розвинути уміння і навички встановлення контактів;
- відпрацювати механізми вирішення конфліктів;
- усвідомити цінність власної особистості та особистості іншої людини;
- сформувати адекватну самооцінку;
- розвинути рівень співпереживання та співрозуміння;
- дати можливість учасникам отримати зворотній зв'язок щодо самих себе; дізнатися, як сприймається їхня поведінка та окремі риси характеру оточуючими людьми;
- розвинути процеси саморозкриття, самопізнання, прояснення Я-концепції.

Після апробації соціально-психологічного тренінгу нами був проведений другий контрольний зріз формульованого експерименту, в процесі якого використовувалися ті ж самі діагностичні методики, що і впродовж першого контрольного зрізу: методика діагностики ступеня задоволеності потреб Д.Я.Райгородського; методика на визначення рівня креативності Дж. Гілфорда; методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей (скорочений тест КОЗ); методика діагностики рівня емпатичних здібностей В.В. Бойка.

Слід зазначити, що показники рівня вираженості самоактуалізації у контрольній групі майбутніх викладачів за методикою діагностики ступеня задоволеності потреб Д.Я.Райгородського майже не змінилися, а ось в експериментальній групі спостерігаються істотні зміни: її вираженість збільшилася на 20 %, що свідчить про ефективність нашої програми соціально-психологічного тренінгу, її позитивну спрямованість.

Також, можна відмітити помітні зрушення у показниках стосовно рівня комунікативних здібностей майбутніх вчителів (див. табл. 1). В експериментальній групі значно збільшилася кількість студентів, які оцінюють себе більш позитивно, ніж до проведення експерименту. Зокрема, кількість студентів, які оцінюють свій рівень комунікативних здібностей як високий, збільшилася на 31%; кількість тих, хто оцінив його, як середній, - збільшилось на 13%. І навпаки, на 18% зменшився показник низького рівня комунікативних здібностей. У контрольній групі ці показники залишилися майже незмінними.

Таблиця 1

Узагальнені показники рівня комунікативних здібностей у майбутніх вчителів (у %)

N= 60

Рівень комунікативності	Контрольна група				Експериментальна група			
	Перший контрольний зріз		Другий контрольний зріз		Перший контрольний зріз		Другий контрольний зріз	
	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%
Високий	6	19	9	30	6	19	15	50
Середній	15	50	15	50	15	50	11	37
Низький	9	31	8	27	9	31	4	13

Отримані результати також підтверджують ефективність застосування в експериментальній групі запропонованої нами програми соціально-психологічного тренінгу щодо підвищення рівня креативності майбутніх викладачів вищої школи (див. табл. 2).

Таблиця 2

Узагальнені показники рівня креативності у майбутніх вчителів (у %)

N= 60

Рівень креативності	Контрольна група				Експериментальна група			
	Перший контрольний зріз		Другий контрольний зріз		Перший контрольний зріз		Другий контрольний зріз	
	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%
Високий	6	22	6	23	6	22	10	35
Середній	9	30	8	27	9	30	14	46
Низький	15	48	16	50	15	48	6	19

Зокрема, в експериментальній групі на 29 % зменшилася кількість студентів, які оцінюють свій рівень креативності як низький, у той час як у контрольній групі навпаки, - навіть збільшилася на 2 %, також на 16 % збільшився показник середнього рівня креативності. Такі показники вказують на ефективність нашого соціально-психологічного тренінгу.

Що стосується рівня емпатії, то кількість досліджуваних з низьким рівнем емпатичних здібностей знизилася з 58 % до 10 %, тобто майже на половину.

За рахунок цього збільшилася кількість середнього і дуже високого рівнів, зокрема, дуже високий рівень збільшився на 30 %, середній - на 26 % (див. табл. 3).

Таблиця 3

Показники рівня емпатичних здібностей у майбутніх вчителів (у %)

N= 60

Рівень емпатичних здібностей	Контрольна група				Експериментальна група			
	Перший контрольний зріз		Другий контрольний зріз		Перший контрольний зріз		Другий контрольний зріз	
	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%	Абс.кі-ть	%
Дуже високий	2	5	3	8	2	5	10	35
Середній	4	14	5	17	4	14	12	40
Занижений	7	23	9	30	7	23	5	15
Низький	17	58	13	45	17	58	3	10

Таким чином, результати формувального експерименту підтвердили припущення нашого дослідження, про те, що психологічні особливості професійної творчості обумовлюються

особливостями творчої особистості майбутніх викладачів вищої школи, корекція яких можлива засобами соціально-психологічного тренінгу.

Література

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. - Казань, 1988. – 228 с.
2. Волошенко О.В. Становлення педагога в умовах колледжу / О.В. Волошенко // Рідна школа.- 1998.- № 4.- С.62-63.
3. Жариков Е.С. Для тебя и о тебе / Е.С. Жариков, Е.Л. Крушельницкий.- М : Просвещение, 1991. – 219 с.
4. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никадров.- М. : Педагогика, 1990. - 144 с.
5. Кекух Л.В. Формування стимулів до педагогічної творчості у майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис...пед. наук / Л.В. Кекух. - К.,2001.-19 с.
6. Кичук Н.В. Формування творчої особистості вчителя / Н.В. Кичук. - К., 1991. - 96 с.
7. Левчук З.С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педвуза : автореф. дис...канд. пед. наук / З. С. Левчук. - Минск, 1992.- 19 с.
8. Лузина Л.М. Формирование творческой индивидуальности учителя в педагогическом вузе / Л. М. Лузина. – Ташкент : ФАН, 1986. – 98 с.
9. Мільто Л.О. Творче становлення індивідуальності майбутнього вчителя / Л.О. Мільто // Збірник наукових праць. - Випуск 2. – Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1999. – С. 47-50.
10. Рувинский Л.И. Самовоспитание чувств, интеллекта, воли / Л.И. Рувинский. - М., 1983. – 124 с.
11. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся / В.С. Шубинский. - М. : Знание, 1988. – 140 с.

В статье рассматривается проблема творчества будущих учителей как фактор их профессиональной успешности: анализируется сущность педагогического творчества и основные тенденции его изучения в психологии, изучаются особенности творческой личности вообще, ее проявления в педагогической деятельности, выделяются психологические особенности профессионального творчества будущих учителей, а также изучается влияние социально-психологического тренинга, базирующегося на коррекции основных особенностей творческой индивидуальности (самоактуализации, креативности, коммуникативности, эмпатии) на развитие профессионального творчества будущих учителей, делается вывод о высоком уровне его эффективности в результате проведения формирующего эксперимента.

The problem of creation of future teachers as factor of their professional success is examined in the article: essence of pedagogical creation and basic tendencies of his study is analysed in psychology, the features of creative personality are studied in general, and also its displays in pedagogical activity, the psychological features of professional creation of future teachers are selected, and also the level of development of such feature of creative personality as creative is probed. We study the influence of socio-psychological training, based on the correction of the basic characteristics of creative personality (self-actualization, creativity, comunicativity, empathy) on development of professional creativity of future teachers, a high level of efficiency as a result of the formative experiment.

Статтю подано до друку 15.11.2013.